

INTEGRACIÓ DE SISTEMES AGRARIS I ESPAIS PROTEGITS: L'EXEMPLE DEL PARC NATURAL DE S'ALBUFERA DES GRAU (MENORCA)

CARLES SANTANA I GARCIA;¹ GLÒRIA DOMÍNGUEZ I TORRES;²

ANTONI LLONGARRIU I PLANAGUMÀ²

¹ PARC NATURAL DE S'ALBUFERA DES GRAU, CENTRE D'INTERPRETACIÓ
RODRÍGUEZ I FEMENIAS

² ÀREA DE POLÍTICA FORESTAL I DESENVOLUPAMENT RURAL,
CENTRE TECNOLÒGIC FORESTAL DE CATALUNYA

carlessantana@mesvilaweb.cat; gloria.dominguez@ctfc.es;

antoni.llongarriu@ctfc.es

Resum

Si bé sovint els gestors d'explotacions agroramaderes consideren la declaració d'espais naturals protegits com un greuge cap als seus interessos econòmics, especialment quan es parla de parcs naturals, aquests poden tenir un impacte positiu en el teixit productiu sobre el qual s'implanten. S'analitza el cas del Parc Natural de s'Albufera des Grau, a Menorca. Es descriuen i s'analitzen les repercussions positives i negatives causades pel Parc a les explotacions agroramaderes de la zona protegida a partir de la informació continguda en els documents marc de planificació, la planificació anual i les memòries d'actuació del parc, així com els registres de les subvencions sol·licitades i atorgades.

1. Introducció

El Parc Natural de s'Albufera des Grau es declarà com a resposta a una amenaça d'urbanització que afectava els voltants de la llacuna de s'Albufera. Davant la pressió popular, el Govern de les Illes Balears va decidir declarar la zona parc natural. Quatre anys més tard es van ampliar els límits del Parc Natural, i es va assolir l'extensió actual, que volta les 5.000 ha, tot incloent-hi una àmplia franja d'àmbit marí, dos conjunts d'illots i tres zones humides. Però la major part de les terres afectades per la figura de Parc Natural són explotacions agràries amb una configuració de mosaic de terres explotades per la ramaderia, l'agricultura i extensions de màquia, bosquetons i pinedes (anomenada *marina* pels menorquins).

Actualment existeixen trenta-una finques agràries (*llocs*) incloses al Parc Natural de s'Albufera des Grau, catorze de les quals són finques amb activitat agrícola i ramadera amb algunes diferències quant als tipus i les pràctiques de conreu, el temps d'establució, les races de ramat boví, el complement o no amb ramat oví i caprí i els productes explotats. En termes generals, però, es pot parlar de ramaderia extensiva o semiextensiva, bàsicament ovina dedicada a llet o a llet i carn (raça menorquina). L'extensió mitjana d'aquestes explotacions és de 84,08 ha.

A més a més, dins dels límits del Parc hi ha dos nuclis d'elaboració de productes tradicionals: vi i formatge. L'estructura jurídica de les explotacions agràries menorquines presenta algunes particularitats. Si bé aquesta organització no es troba a totes les explotacions, a Menorca existeix la figura de la societat rural menorquina (SRM) molt estesa a tota l'illa. La figura de la SRM, implica l'existència d'un contracte, els socis del qual són un propietari (senyor) i un pagès (amo) que sovint ocupa la *casa de lloc* amb la seua família, conrea les terres, realitza les tasques ramaderes i té cura del manteniment de la finca, algunes vegades amb l'assistència d'un o més treballadors contractats per a determinades tasques (missatges). El tracte entre senyor i amo és variable, però acostuma a implicar el repartiment al 50 % de tots els guanys que generi la finca.

La gestió realitzada des del Parc Natural de s'Albufera des Grau ha hagut de tenir ben presents les particularitats de l'organització jurídica de les finques incloses en aquest espai natural protegit. Així mateix, els instruments d'ordenació del Parc han hagut de considerar la vocació agroramadera del territori com una activitat a mantenir per tal de conservar una estructura en mosaic dels usos del sòl, que ha configurat el paisatge i la diversitat biològica existent actualment en aquest espai natural. D'aquesta manera s'ha mirat de fomentar l'activitat agrícola i ramadera tot compatibilitzant-la amb la conservació dels recursos naturals i minimitzant els perjudicis que aquesta activitat humana pugui representar en la conservació dels ecosistemes, en especial els ecosistemes aquàtics presents al Parc.

Els mitjans que s'han fet servir per a assolir aquest objectiu han estat actuacions de suport i assessorament als programes anuals d'execució, i molt especialment la gestió de les ajudes a finques incloses en espais de rellevància ambiental, que de manera bianual convoqua el Govern de les Illes Balears des de l'any 2002.

2. Material i mètodes

Per al present treball s'ha realitzat una anàlisi de l'entorn natural i socioeconòmic inclòs en els límits del Parc Natural de s'Albufera des Grau. Igualment s'ha fet una anàlisi de la retòrica dels documents de planificació de l'espai natural protegit: programes anuals d'execució, memòries anuals d'activitats i pla d'ordenació dels recursos naturals (PORN), tant pel que fa a limitacions com a ajuts a la gestió.

S'ha fet una recopilació de les actuacions de suport a l'activitat agrària de les memòries del Parc i dels resums de les actuacions subvencionades per les diferents convocatòries dels ajuts a finques incloses en espais de rellevància ambiental.

3. Resultats i discussió

Des que es va declarar el Parc Natural de s'Albufera des Grau, va comptar amb un instrument d'ordenació, el PORN, que explicita com a objectiu de l'espai natural protegit el manteniment i la promoció de l'activitat agrària (art. 41, desenvolupament rural). La zonificació del territori protegit està igualment al servei de l'objectiu de promocionar l'activitat agrària tot compatibilitzant-la amb la conservació dels recursos naturals. En aquest sentit la figura de l'àrea d'aprofitament condicionat a la conservació té com a funció «[...] servir de suport a les activitats ramaderes, agrícoles i dels recursos marins i mantenir-ne la qualitat paisatgística. L'ús històric d'aquesta zona ha creat ja una estructura de comunitat on l'activitat agrària se n'ha convertit en una part indissoluble» (art. 23). Els usos permesos en aquesta àrea del Parc són, per tant, «[...] usos agrícoles, ramadera i d'aprofitament pesquer de caràcter tradicional [...]», els quals «[...] gaudeixen d'una preferència especial, sobretot les tècniques ecològiques de producció» (art. 24).

Pel que fa a les limitacions que estableix el PORN a l'activitat agrària, s'ha de destacar la prohibició expressa de llaurar quan el pendent supera el 15 %, la de rompre nous terrenys per dedicar-los a l'agricultura en les àrees zonificades com *àrea de conservació predominant* i *àrea de conservació estricta*, així com la impossibilitat legal d'obrir nous accessos en aquestes zones i la de construir qualsevol mena d'edificació, tot incloent-hi les edificacions de suport a les explotacions (bouers, sales de munyir, magatzems, etc.). El PORN també condiona els nous reguirs i prohibeix els conreus sota plàstic. Quant a tancaments, el PORN només permet l'aixecament de parets de pedra seca.

A la pràctica, aquests condicionants són mínims, atesa la circumstància que la totalitat de les terres conreades abans de la declaració del Parc Natural es troben sota la zonificació d'*àrea d'aprofitament condicionat a la conservació*, una figura que sí que permet el manteniment agrari i les activitats associades, amb l'excepció de la llaurada per sobre del 15 % de pendent, prohibició que cerca la conservació dels recursos edàfics i la minimització dels sediments aportats a la llacuna de s'Albufera i a la resta de les zones humides.

La representació d'administracions i agents socials es garanteix per mitjà d'un òrgan amb capacitat de decisió; l'autoritat de gestió, on hi ha representades les tres administraci-

ons que participen en el Parc Natural (Govern de les Illes Balears, Consell Insular de Menorca i Ajuntament de Maó), i un òrgan consultiu on s'apleguen, a més de les administracions esmentades, els actors socials que tenen interessos a l'ENP, entre els quals hi ha representants d'associacions agràries i diversos representants de la propietat.

En els programes anuals d'execució i les memòries anuals d'activitats es comprova que l'activitat agrària és present de manera continuada:

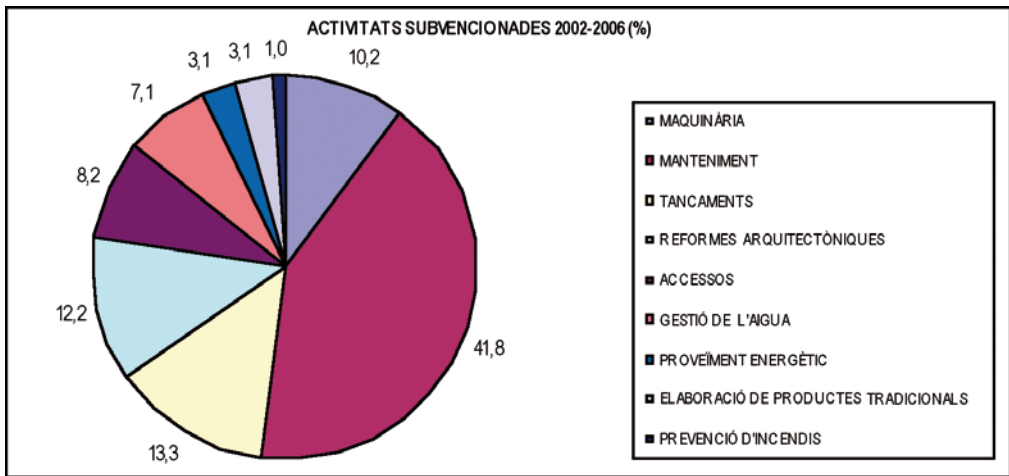
- assessorament a finques sobre maneig de fauna.
- anàlisi de fertilitat dels sòls agrícoles organitzat pel Parc Natural.
- curs de fertilització adreçat a gestors de finques agràries, a partir de les dades originades per l'anàlisi.
- informe i assessorament sobre recuperació de conreus, manteniment d'accessos, etc.
- neteja de la vegetació de determinants torrents per a evitar embassaments i facilitar el flux de l'aigua de pluja cap a la llacuna de s'Albufera.

Però, sens dubte, l'eix fonamental de les polítiques de foment de l'activitat agrària les constitueixen les convocatòries bianuals de les ajudes a finques situades en espais de rellevància ambiental, que la Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears atorga des de l'any 2002.

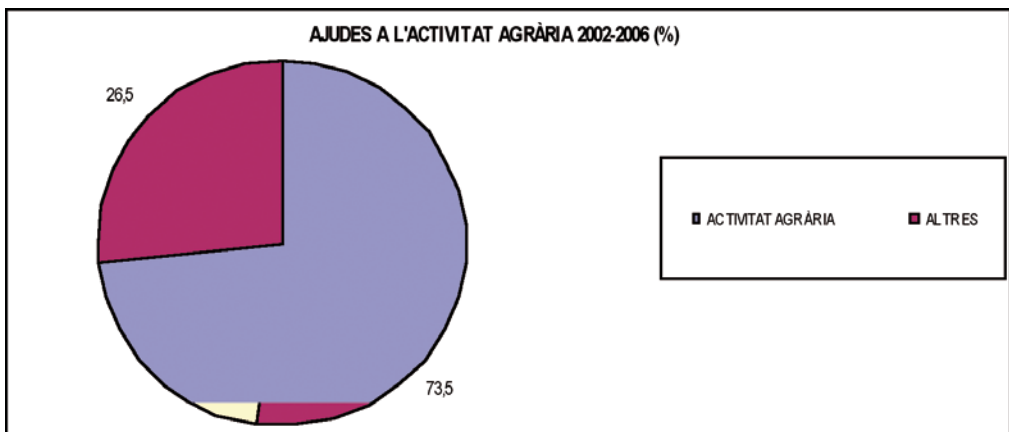
Aquestes ajudes poden ser sol·licitades per qualsevol persona física o jurídica que demostrï vincle legal amb la finca inclosa en l'ENP; en el cas de Menorca: senyors, amos, amitgers o llogaters. Per bé que aquestes ajudes es convoquen per a la totalitat dels espais de rellevància ambiental gestionats per la Conselleria de Medi Ambient i que tinguin un caràcter generalista, és precisament aquest fet el que ha permès que en cada espai s'hagin adaptat a les seues particularitats. En ser Menorca, i concretament el Parc Natural de s'Albufera des Grau, un espai eminentment agrari, les sol·licituds de finançament han estat històricament lligades a aquesta activitat.

És precisament el caràcter generalista de les actuacions el que les fa flexibles a l'hora de deixar un ample marge als gestors per a definir les seues necessitats. Compra de maquinària, condicionament d'accessos, ajuda a l'elaboració de productes artesanals, tancaments (punt important per a l'activitat ramadera, més si considerem les condicions del PORN), compra de pinsos, llavors i fertilitzants o reformes arquitectòniques en edificis annexos de l'explotació (bouers, sales de munyir, etc.), són algunes de les subvencions més sol·licitades. Amb tot, hi ha una part de les subvencions que es destina a actuacions que no estan lligades directament a l'explotació agrària, com ara proveïment energètic, prevenció d'incendis forestals en finques que no tenen activitat econòmica lligada al bosc, reformes arquitectòniques en habitatges, gestió eficaç de l'aigua, etc.

Per tal d'optimitzar l'efecte ambiental d'aquestes subvencions es va optar per incremen-

Gràfic 1. Percentatge de les activitats subvencionades al Parc Natural de s'Albufera des Grau entre 2002 i 2006.

Gràfic 2. Percentatge d'actuacions relacionades amb l'activitat agrària subvencionades al Parc Natural de s'Albufera des Grau entre 2002 i 2006.

tar el percentatge de les subvencions que se sol·licitessin per a la millora de la recollida i el tractament de purins. En les darreres tres convocatòries, un 54,8 % del total de les finques agràries del parc s'han acollit a aquestes subvencions.

Sens dubte, l'existència d'aquestes subvencions representen una ajuda important a les explotacions agràries situades dins del Parc Natural de s'Albufera des Grau, com així ho manifesten els seus gestors. Aquest fet, unit a una regulació dels usos que no sols no dificulta la pràctica agrícola, sinó que la potencia com un dels eixos de la gestió del Parc

Natural, fa que, en general, l'opinió dels gestors agraris sigui favorable a l'existència d'aquesta figura de protecció i que s'hi hagi assolit uns alts nivells de complicitat entre els gestors de l'ENP i els interessats en el desenvolupament agrari de la zona. Això ha permès el planejament de polítiques de conservació amb la col·laboració de totes les parts.

A partir de la situació actual, es plantegen perspectives de futur, com ara el foment de la ramaderia amb la raça de vaca autòctona, la posada en valor de les superfícies forestals de les finques agràries, la compatibilització de determinades pràctiques agrícoles com ara la sega de cereal i herba seca amb la conservació d'espècies d'aus, la determinació de quines pràctiques agrícoles tenen associada una major diversitat biològica o el tancament del cicle del nitrogen que arriba a les zones humides del Parc.

4. Conclusions

- El Parc Natural de s'Albufera des Grau ha comptat des de bon començament amb instruments d'ordenació (PORN) que han mirat de fomentar la pràctica agrària.
- Entre els instruments de planejament del Parc, pel que fa al foment de l'agricultura i la ramaderia, destaquen les actuacions recollides en els programes anuals d'execució i, sobretot, les ajudes a finques incloses en espais de rellevància ambiental.
- La naturalesa generalista de les subvencions ha permès que a Menorca aquests ajuts hagin estat sol·licitats fonamentalment com a suport d'activitats agràries.
- Aquesta situació ha comportat l'entesa entre els gestors agraris privats i els mediambientals pertanyents a l'Administració, fet que ha permès avançar en polítiques de foment del món agrari, que s'han compatibilitzat amb la conservació dels recursos naturals.

Bibliografia

Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals de s'Albufera des Grau, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, abril de 2003.

Programes anuals d'execució del Parc Natural de s'Albufera des Grau, anys 2002, 2003, 2004, 2005 i 2006, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient. [Inèdits]

Memòries anuals d'activitats del Parc Natural de s'Albufera des Grau, anys 2002, 2003, 2004, 2005 i 2006, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient. [Inèdits]